

Μαρία Μαυροειδή
Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ
M.Mavroeidi@dei.com.gr

Η πολύβουη πειραϊκή βιομηχανία μέσα από το Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ

Εισήγηση στην ημερίδα «*Αρχεία και πηγές της οικονομικής και κοινωνικής ιστορίας του Πειραιά*», που διοργάνωσε η Ελληνική Εταιρεία Οικονομικής Ιστορίας στον Πειραιά (Ίδρυμα «Αικατερίνης Λασκαρίδη»), στις 20.3.2015. Επικαιροποίηση της εισήγησης και ανάρτηση στο <https://hdoisto.gr/> στις 10.4.2018.

Το Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ, το οποίο διασώζει την ιστορία της μεγαλύτερης παραγωγικής και δημόσιας επιχείρησης της χώρας και τη μνήμη των ανθρώπων της, έχει ως αφηγητή του το 2002, όταν ανατίθεται στον Τομέα Αρχείων η επιμέλεια, τήρηση και οργάνωση όλων των Αρχείων της Επιχείρησης και, ειδικότερα, η συγκρότηση του Ιστορικού της Αρχείου. Τότε ξεκινάει ουσιαστικά ο σχεδιασμός της διάσωσης, αποτίμησης και αξιοποίησης του τεράστιου όγκου των αρχείων της Επιχείρησης που συνθέτουν την ιστορική μνήμη της ΔΕΗ και του εξηλεκτρισμού της χώρας.¹

Το τοπίο της παραγωγής ηλεκτρικής ενέργειας στην Ελλάδα, τέλη 19ου - αρχές 20ού αιώνα

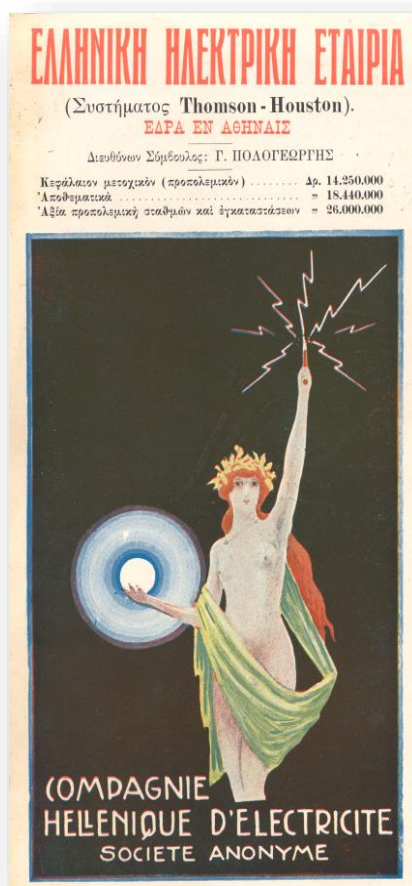
Από τον Ιανουάριο του 1882 όταν ο Thomas Edison θέτει σε λειτουργία τον πρώτο ατμοκίνητο σταθμό ηλεκτροπαραγωγής στην περιοχή Holborn Viaduct του Λονδίνου, μέχρι την άφιξη της νέας τεχνολογίας στην Ελλάδα μεσολαβούν μόλις πέντε χρόνια. Βρισκόμαστε στο 1887 οπότε η Γενική Εταιρεία Εργοληψιών αναλαμβάνει με Διάταγμα την παραγωγή και παροχή «ηλεκτρικού φωτός και ηλεκτρικής δύναμews εν Αθήναις». Ιδιοκτήτης της, μεταξύ άλλων, είναι ο Νικόλαος Βλάχκαλης. Η εταιρεία κατασκευάζει το πρώτο εργοστάσιό της στη γωνία των οδών Πανεπιστημίου και Αγγέσμου –τη σημερινή Βουκουρεστίου– και αρχικά φωτίζει με ηλεκτρικό ρεύμα τα Ανάκτορα, κεντρικά ξενοδοχεία, πολυτελείς κατοικίες, τράπεζες και μεγάλα καταστήματα.

¹ Σήμερα το Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ εντάσσεται στον Τομέα Αρχείων και Βιομηχανικής Κληρονομιάς της Διεύθυνσης Εταιρικών Σχέσεων και Επικοινωνίας/ ΔΕΗ Α.Ε.

Η ίδια εταιρεία ιδρύει το 1889 νέο και πιο οργανωμένο, αν και μικρό, σταθμό παραγωγής ηλεκτρικού ρεύματος στην οδό Αριστείδου και αναπτύσσει το πρώτο δίκτυο διανομής στην πρωτεύουσα προκειμένου να ηλεκτροδοτήσει τη Βουλή στην οδό Σταδίου και το Δημοτικό Θέατρο στην οδό Αθηνάς.

Η δυναμική διείσδυση της πολυεθνικής εταιρείας Thomson-Houston της Μεσογείου –θυγατρικής της αμερικανικής Thomson-Houston συμφερόντων της Edison– στην ελληνική αγορά το 1898 σηματοδεύτηκε από έντονη κινητικότητα, με την εξαγορά των ηλεκτρικών εγκαταστάσεων της Γενικής Εργοληπτικής Εταιρείας (ΓΕΕ) και, στη συνέχεια, με την ίδρυση της Ελληνικής Ηλεκτρικής Εταιρείας (ΕΗΕ) Συστήματος Thomson-Houston το 1899 με τη συμμετοχή της Εθνικής Τράπεζας και της ΓΕΕ.

Η νέα εταιρεία επεκτάθηκε στον ηλεκτροφωτισμό και άλλων πόλεων, όπως του Αργοστολίου, της Ερμούπολης και της Καλαμάτας. Το 1901 η ΕΗΕ εξασφάλισε το δικαίωμα παροχής ρεύματος στους τροχιόδρομους και στον σιδηρόδρομο Αθηνών-Πειραιώς.

Διαφημιστική καταχώριση της Ελληνικής Ηλεκτρικής Εταιρείας, 1925

Το γεγονός αυτό κατέστησε αναγκαία την κατασκευή ενός κεντρικού σταθμού. Ο Ατμοηλεκτρικός Σταθμός Φαλήρου, το πρώτο εργοστάσιο του είδους του στη χώρα, που κατασκευάστηκε το 1903 ήρθε να καλύψει αυτήν ακριβώς την ανάγκη και έτσι, το 1904 ηλεκτροδότησε το σιδηρόδρομο Αθηνών-Πειραιώς, ενώ το 1906 εγκαινιάστηκε η παροχή ρεύματος σε βιομηχανίες της περιοχής.

Τα αστικά κέντρα στην Ελλάδα –και κυρίως η Αθήνα και ο Πειραιάς– υπήρξαν ευνοϊκοί χώροι για την υποδοχή και εφαρμογή της νέας τεχνολογίας, καθώς εξασφάλιζαν ελκυστικές συνθήκες για την επένδυση κεφαλαίων στην παραγωγή ηλεκτρικής ενέργειας, η οποία απαιτεί μηχανήματα για την παραγωγή, αλλά και δίκτυα για τη διανομή του ρεύματος: πληθυσμιακή πυκνότητα, συγκέντρωση εμπορικής και βιομηχανικής δραστηριότητας, καθώς και δίκτυα μεταφορών και συγκοινωνιών (τραμ και ηλεκτρικοί σιδηρόδρομοι).

Έτσι, ηλεκτροδότηση της πρωτεύουσας, ιδιαίτερα κατά το διάστημα 1924-1927 αποτέλεσε πεδίο οικονομικών ανταγωνισμών, πυροδότησε πολιτικές αντιπαραθέσεις και προσέλκυσε το ενδιαφέρον ξένων ομίλων. Νικητής σε αυτόν τον ανταγωνισμό στέφθηκε ο αγγλικός όμιλος Power and Traction Finance Company Ltd. Η «Πάουερ» με τη σύμβαση «περί προμηθείας ηλεκτρισμού και περί μεταφορών» στις 17 Οκτωβρίου 1925, επί δικτατορίας Παγκάλου –σύμβαση που προκάλεσε έντονη πολιτική αντιπαράθεση και θεωρήθηκε σκανδαλώδης–, εξασφάλισε το αποκλειστικό προνόμιο παραγωγής και διανομής ηλεκτρικής ενέργειας, καθώς και το προνόμιο των μεταφορών στην Αθήνα, στον Πειραιά και στα περίχωρα. Η Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία μεταβίβασε τα δικαιώματά της για ηλεκτροδότηση της Αθήνας στη νέα εταιρεία και η ίδια συνέχισε να δραστηριοποιείται σε άλλες πόλεις της χώρας.

Η «Πάουερ» προχώρησε αμέσως στον τεχνολογικό εκσυγχρονισμό των εγκαταστάσεων, με την κατασκευή νέου κεντρικού σταθμού παραγωγής στον όρμο του Αγίου Γεωργίου στο Κερατσίνι (1929) και την αντικατάσταση των παλαιών δικτύων διανομής προκειμένου να ανταποκριθεί στις υφιστάμενες ανάγκες. Από την Power and Traction ιδρύθηκαν δύο εταιρείες, η Ηλεκτρική Εταιρεία Παραγωγής και η Ηλεκτρική Εταιρεία Διανομής, οι οποίες λίγο αργότερα (το 1930) συγχωνεύθηκαν στην Ηλεκτρική Εταιρεία Αθηνών Πειραιώς (ΗΕΑΠ). Η ΗΕΑΠ εξελίχθηκε στη μεγαλύτερη όλων των ηλεκτρικών εταιρειών της χώρας πριν από την ίδρυση της ΔΕΗ.

Από την ΗΕΑΠ στη ΔΕΗ

Η επόμενη μεγάλη τομή υπήρξε η ίδρυση της Δημόσιας Επιχείρησης Ηλεκτρισμού το 1950 και η υλοποίηση των ενεργειακών προγραμμάτων με την κατασκευή των σταθμών παραγωγής και την αξιοποίηση των εγχώριων πηγών (λιγνίτη και νερών), με την εξαγορά των παλαιών ηλεκτρικών εταιρειών και τη δημιουργία του εθνικού δικτύου. Οι εξελίξεις αυτές αποτέλεσαν ένα τεράστιο τεχνικό επίτευγμα και ένα σημαντικό στάδιο ανάπτυξης του δημόσιου τομέα.

Η πόλη, το εργοστάσιο και η οικία αποτέλεσαν κοινωνικούς χώρους που ενσωμάτωσαν τον ηλεκτρισμό στην πορεία της εξέλιξής τους. Ο ηλεκτροφωτισμός δρόμων, κτιρίων και πλατειών συνέβαλε στην «οικειοποίηση» του δημόσιου χώρου, μετατρέποντας με θαυμαστό τρόπο τη νύχτα σε μέρα, και έγινε σύμβολο της σύγχρονης πόλης. Στη βιομηχανία οι μικροί και ευέλικτοι ηλεκτροκινητήρες απελευθέρωσαν τη διάταξη του εργοστασίου και της παραγωγής, ενώ μπορούσαν να εγκατασταθούν σε κάθε μικρή μονάδα. Οι οικιακές ηλεκτρικές συσκευές λειτούργησαν και αυτές ως σύμβολα της μοντέρνας ζωής.

Εργαζόμενοι της Ελληνικής Ηλεκτρικής Εταιρείας κατά την εγκατάσταση γερμανικών λεβήτων στον Ατμοηλεκτρικό Σταθμό του Νέου Φαλήρου, 1917

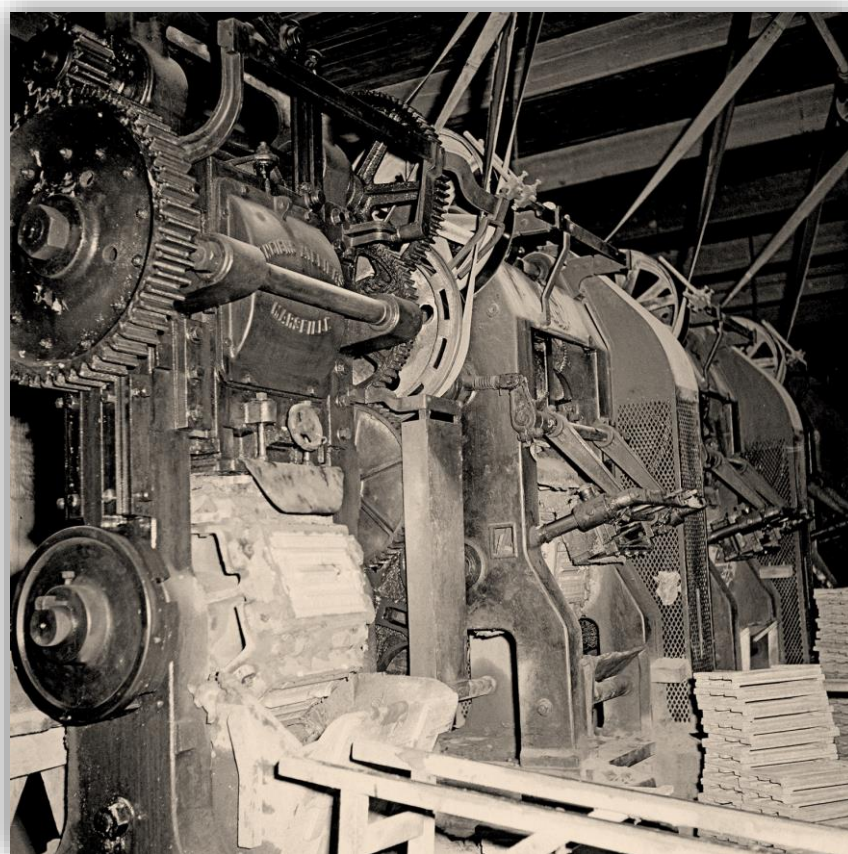
Τελικά, πράγματι τα φώτα της πόλης δημιούργησαν το «τοπίο της νεωτερικότητας». Επειδή δε ο ηλεκτρισμός διείσδυσε παντού, η κοινωνική του ιστορία διασταυρώνεται και διαπλέκεται με την ιστορία της πόλης, των μεταφορών, της εργασίας, της

βιομηχανίας, των επιχειρήσεων, των γυναικών, της γεωργίας, της διαφήμισης, της τέχνης, της αρχιτεκτονικής και πολλών άλλων.

Η οικονομική και κοινωνική ιστορία της πόλης του Πειραιά μπορεί να ανιχνευθεί στο Ιστορικό Αρχείο της ΔΕΗ μέσα από τις ενότητες που αφορούν την κατασκευή και επέκταση των δικτύων για τον δημοτικό και οικιακό φωτισμό, αλλά και τα στοιχεία για την εξέλιξη της κατανάλωσης ρεύματος.

Εδώ θα ασχοληθούμε ειδικότερα με την βιομηχανία του Πειραιά.

Βασικοί πυλώνες της ανάπτυξης της πειραιϊκής βιομηχανίας υπήρξαν τα δύο ατμοηλεκτρικά εργοστάσια του Φαλήρου (1903) και του Αγίου Γεωργίου (1929) των πρώτων ηλεκτρικών εταιρειών ΕΗΕ και ΗΕΑΠ, οι οποίοι περιήλθαν στην ιδιοκτησία της ΔΕΗ με την εξαγορά της ΗΕΑΠ το 1960.

Βιομηχανικοί καταναλωτές της ΗΕΑΠ: Κεραμοποιείο Κρίτωνος Δηλαβέρη

Σημειώνεται ότι το 1950 κατά την ίδρυση της ΔΕΗ, η Ηλεκτρική Εταιρεία Αθηνών-Πειραιώς κατείχε το μεγαλύτερο σύστημα στη χώρα με δύο σταθμούς ηλεκτροπαραγωγής συνολικής ισχύος 132 MW και δίκτυο μεταφοράς 22 και 6,6 kV, ενώ, η Ελληνική Ηλεκτρική Εταιρεία ήταν η δεύτερη σε μέγεθος ηλεκτρική

επιχείρηση της Χώρας με τοπικά δίκτυα σε πόλεις όπως η Πάτρα, η Ερμούπολη, η Καλαμάτα, το Αργοστόλι, η Χαλκίδα κ.ά.

Όπως προαναφέρθηκε, η ηλεκτροδότηση του σιδηροδρόμου ήταν το πρώτο βήμα και ακολούθησε η ηλεκτροδότηση της βιομηχανίας. Τα εργοστάσια του Πειραιά που προσέρχονται, όπως φαίνεται, αθρόα στον κόσμο του ηλεκτρισμού ιδιαίτερα κατά τη δεκαετία του 1930, αποτελούν τους βιομηχανικούς καταναλωτές της ΗΕΑΠ και στη συνέχεια της ΔΕΗ.

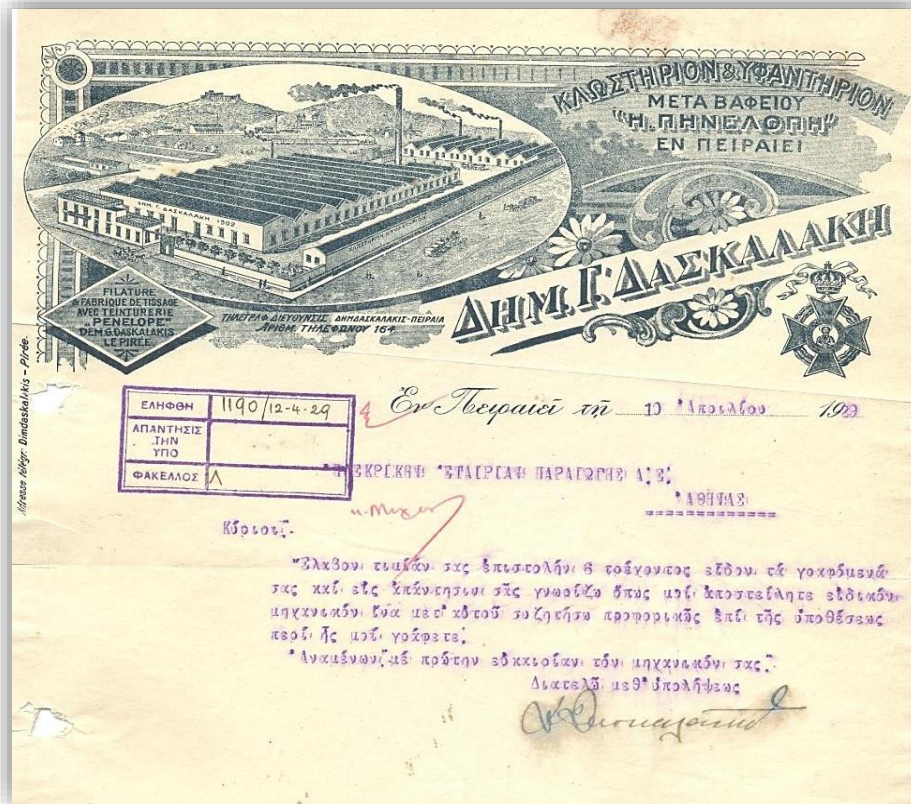
Εδώ θα πρέπει να επισημάνουμε ότι ιδιαίτερα από το 1950 η ΔΕΗ είχε διττό ρόλο στην ανάπτυξη της βιομηχανίας του Πειραιά –και όχι μόνον–, διότι ήταν ταυτόχρονα προμηθευτής ηλεκτρικής ενέργειας, αλλά και καταναλωτής των προϊόντων της ελληνικής βιομηχανίας, ιδιαίτερα με την προσπάθεια της Επιχείρησης για την «ελληνοποίηση» στην προμήθεια εξοπλισμού και στην κατασκευή των μεγάλων έργων της (φράγματα, υδροηλεκτρικοί και θερμοηλεκτρικοί σταθμοί).

Αρχεία για τη βιομηχανία του Πειραιά

Οι αρχειακές ενότητες στο Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ που άπτονται άμεσα της ιστορίας της πειραιώτικης βιομηχανίας και είναι προσβάσιμες στην έρευνα είναι οι ακόλουθες:

1. Αρχεία Παλαιών Ηλεκτρικών Εταιρειών: Ιδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν τα αρχεία της Ελληνικής Ηλεκτρικής Εταιρείας και της Ηλεκτρικής Εταιρείας Αθηνών-Πειραιώς που περιλαμβάνουν στοιχεία για τα δύο εργοστάσια του Νέου Φαλήρου και του Αγίου Γεωργίου στο Κερατσίνι, για τα δίκτυα διανομής στην Αθήνα και στον Πειραιά, για τους βιομηχανικούς και τους οικιακούς καταναλωτές, καθώς και για τους εργαζομένους των δύο εταιρειών.

2. Αρχείο Βιομηχανικών Καταναλωτών: Το Αρχείο περιλαμβάνει φακέλους ανά βιομηχανία με ποικίλες πληροφορίες τόσο για την ηλεκτροδότηση της κάθε εγκατάστασης όσο και για την ίδια την επιχείρηση (καταστατικά, συμφωνητικά παροχής ηλεκτρικού ρεύματος, αλληλογραφία της ηλεκτρικής εταιρείας με τον πελάτη σχετικά με την τιμή του ρεύματος, σχέδια εργοστασίων, λογαριασμοί ρεύματος κ.ά.).

Επιστολόχαρτο του κλωστοϋφαντηρίου Δημ. Γ. Δασκαλάκη «Η Πηνελόπη», μετέπειτα Πειραιϊκή-Πατραϊκή Βιομηχανία Βάμβακος, 1929

Επισημαίνεται ότι υπάρχει συνέχεια μεταξύ ΗΕΑΠ και ΔΕΗ ειδικά στο θέμα των βιομηχανικών πελατών, αφού οι φάκελοι μεταβιβάστηκαν στη ΔΕΗ μετά την εξαγορά της ΗΕΑΠ το 1960, και η ΔΕΗ ανέλαβε πλέον την ηλεκτροδότηση της βιομηχανίας. Το αρχείο των βιομηχανικών καταναλωτών ενημερώνεται διαρκώς με νέα στοιχεία.

3. Αρχείο Προφορικών Μαρτυριών: Αναπόσπαστο τμήμα του Ιστορικού Αρχείου ΔΕΗ είναι το Αρχείο Προφορικών Μαρτυριών παλαιών στελεχών και εργαζομένων της Επιχείρησης. Οι μαρτυρίες των ανθρώπων της ΔΕΗ φωτίζουν πλευρές της δράσης και εξέλιξής της με τρόπο που δεν καταγράφεται στις γραπτές πηγές αλλά τις εμπλουτίζει. Μεταξύ αυτών καταθέτουν τις μαρτυρίες τους εργαζόμενοι και στελέχη από τους ατμοηλεκτρικούς σταθμούς του Νέου Φαλήρου και του Αγίου Γεωργίου.

4. Φωτογραφικό Αρχείο ΔΕΗ: Το Φωτογραφικό Αρχείο ΔΕΗ περιλαμβάνει αποτυπώσεις των εργοστασίων του Νέου Φαλήρου και του Αγίου Γεωργίου, αλλά και εργοστασίων του Πειραιά που ηλεκτροδοτούνταν από την ΗΕΑΠ.

Τέλος, σημαντικό τμήμα του Αρχείου του μηχανουργείου Κούππα του Πειραιά – κυρίως της μεταπολεμικής περιόδου– έχει παραχωρηθεί από το Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών στο Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ με σκοπό την οργάνωση και παράδοσή του στην έρευνα σε συνεργασία με τα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

Το Ιστορικό Αρχείο ΔΕΗ αποτελεί μια μεγάλη κιβωτό πολιτιστικής και βιομηχανικής κληρονομιάς, μοναδικού ενδιαφέροντος τόσο για την ιστορία της ίδιας της επιχείρησης και των ανθρώπων της, όσο και για την οικονομική και κοινωνική ιστορία όλης της χώρας. Επιδίωξή μας είναι να «κοινωνήσουμε» την πλούσια αυτή κληρονομιά της ενιαίας ιστορίας της ΔΕΗ, η οποία είναι συσσωρευμένη στα αρχεία, στον ιστορικό βιομηχανικό εξοπλισμό, στις εγκαταστάσεις, όπως και στο ανθρώπινο δυναμικό της, έτσι ώστε να την καταστήσουμε προσβάσιμη στο επιστημονικό και ευρύτερο κοινό.